

ВНЕСОК ДНВП «КАРТОГРАФІЯ» У РОЗВИТОК ТЕМАТИЧНОГО КАРТОГРАФУВАННЯ В УКРАЇНІ

Описана стисла історія становлення і розвитку провідного картовидавничого підприємства України – Державного науково-виробничого підприємства «Картографія». Висвітлені основні картографічні твори, розроблені та підготовлені підприємством. Відзначений внесок підприємства в розвиток тематичного картографування СРСР і України, у сучасне картографічне забезпечення держави і суспільства.

Ключові слова: тематичне картографування, навчальні атласи і карти, туристичні карти, карти і атласи автомобільних доріг, довідкові атласи.

R. Sossa

CONTRIBUTION OF THE SSPE «KARTOGRAPHIA» TO PROGRESS OF THEMATIC MAPPING IN UKRAINE

The history of formation and development of leading cartographic enterprise of Ukraine – State Scientific and Production Enterprise «Kartographia» is headlined. The main cartographic works developed by Enterprise are described. The contribution of the Enterprise into development of thematic mapping of USSR and Ukraine and contemporary mapping support for the state and society are specified.

Keywords: thematic mapping, educational atlases and maps, tourist maps, road maps and atlases, reference atlases.

Вступ. Розвиток тематичного картографування в Україні у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. нероздільно пов'язаний з діяльністю Державного науково-виробничого підприємства «Картографія», яке 65 років працює на ниві національної картографії, забезпечуючи державні та суспільні потреби в картографічній інформації.

Вихідні передумови. Історія становлення підприємства, створені ним та підготовлені до видання картографічні твори, забезпечення держави і широких верст населення різноманітною картографічною продукцією підприємства докладно висвітлено у численних публікаціях і дослідженнях. Серед найважливіших виділимо брошури, що видані до 50-річного та 60-річного ювілеїв ДНВП «Картографія» [2, 5], бібліографічні покажчики видань підприємства [3, 4], а також спеціальний номер науково-технічного журналу «Вісник геодезії та картографії», присвячений діяльності підприємства [1].

Постановка завдання. Сьогоднішній ювілей флагмана української картографії, його динамічний розвиток в останні 5 років зумовили потребу в написанні цієї оглядової статті, основним завданням якої є відобразити внесок ДНВП «Картографія» у розвиток тематичного картографування України.

Виклад основного матеріалу. На всіх етапах свого розвитку підприємство робило значний внесок у розвиток української картографії. Передусім це створення і видання картографічних творів на територію України, підготовка

висококваліфікованих фахівців картографічних спеціальностей для потреб економіки, освіти, науки тощо. Загалом в історії розвитку підприємства можна виділити три етапи:

— **1944–1976 рр.** – підприємство функціонувало як картографічна фабрика, основним напрямом діяльності було тиражування картографічної продукції;

— **1977–1994 рр.** – картографічну фабрику реорганізовано в картографічне підприємство, що відтепер тільки укладає та готує до видання карти і атласи, які тиражуються на інших картографічних фабриках. Основна частка картографічних робіт визначається планом діяльності Головного управління геодезії та картографії (ГУГК) при Кабінеті Міністрів СРСР (з 1992 р. – Укргеодезкартографії);

— **1995 р. – по теперішній час** – підприємство адаптувало свою діяльність до умов ринкової економіки, самостійно планує картографічні роботи, займається збутом готової картографічної продукції, частка державного замовлення на виконання картографічних робіт у загальних обсягах виробництва підприємства зменшується до 2–3%.

Перший етап. Після звільнення на початку 1944 р. значної частини території України від німецько-фашистських загарбників постало питання картографічного забезпечення потреб економіки, освіти, культури, широких верств населення, оскільки Харківську картографічну фабрику, що готувала картографічну продукцію на територію Української РСР у довоєнні роки, під час війни було повністю знищено. Наказом Ради Народних Комісарів СРСР № 4788 від 3 березня 1944 р. було створено Київську картографічну фабрику – попередницю нинішнього ДНВП «Картографія». Датою заснування підприємства вважається 19 квітня 1944 р., коли був підписаний наказ № 1, згідно з яким перший директор *Т.М. Козулін* приступив до виконання своїх обов'язків. Фабрика знаходилась у Києві за адресою вул. Костянтинівська, 22/17 (Ярославська, 17/22).

Основу колективу підприємства склала група спеціалістів видавничого профілю (близько 30 осіб – друкарів, граверів, ретушерів, фотограф та ін.), які були направлені до Києва після розформування картографічної фабрики в м. Чкалові (нині Оренбург, Росія). У перші роки становлення картографічної фабрики її інженерно-технічний склад комплектувався практично винятково випускниками Московського інституту інженерів геодезії, аерофотозйомки і картографії. Наприкінці 1950-х рр. на фабрику почали приходити випускники Київського топографічного технікуму, а з початку 1970-х – випускники кафедри геодезії та картографії географічного факультету Київського державного університету імені Т.Г. Шевченка.

У 1962 р. у рамках тотального засекречення топографо-геодезичної та картографічної діяльності в СРСР Київську картографічну фабрику було перейменовано на Фабрику № 1 ГУГК СРСР. Упродовж 1945–1977 рр. основним видом діяльності фабрики було друкування накладів картогра-

фічної продукції, яку готували до видання незначною мірою власний картоскладальний підрозділ і, здебільшого, інші картографічні підприємства. За той час офсетним цехом фабрики було віддруковано 13,0 млн. примірників довідкових карт, 6,2 млн. навчальних карт, 500 тис. туристичних схем, 344 тис. примірників топографічних карт тощо.

Хоча цех № 1 (картоскладальний) був порівняно малочисельним у структурі фабрики, проте ним укладено, оформлено та підготовлено до видання значну кількість карт і атласів. Це карти топографічні, загальногеографічні складані, політико-адміністративні й адміністративні стінні та складані, оглядові та маршрутні туристичні, навчальні фізичні з краєзнавчим навантаженням, схематичні плани міст на територію України, Молдавії та окремих суб'єктів Російської Федерації (Белгородська, Воронежська, Липецька, Орловська, Пензенська та Ульяновська області). На фабриці було укладено велику кількість номенклатурних аркушів топографічних карт масштабів 1:100 000 – 1:1 000 000. Пізніше традиційними стали видання політико-адміністративних карт Української РСР і Молдавської РСР, обласних адміністративних карт. З 1960-х рр. значного розвитку набуло створення навчальних обласних фізичних карт з краєзнавчим навантаженням. З початку 1960-х рр. суттєво було збільшені обсяги договірних робіт з підготовки до видання тематичних карт, особливо геологічних. Цьому певною мірою сприяло перепідпорядкування ГУГК у 1960–1967 рр. Міністерству геології СРСР.

Ще наприкінці 1950-х рр. розпочато створення 259 кольорових карт-вклеюнок до першого видання 17-ти томної «Української Радянської Енциклопедії», чим було започатковано характерний для фабрики у подальшому тематичний напрям картографування – укладання карт для енциклопедичних видань.

Першим атласом, підготовленим до видання на підприємстві, став «Атлас сільського господарства Української РСР» (1958). Київська картографічна фабрика ініціювала та організувала роботу зі створення й видання комплексного «Атласа Украинской ССР и Молдавской ССР» (1962), що став значним внеском у розвиток вітчизняного атласного картографування. Пізніше на фабриці було укладено та підготовлено до видання шкільно-краєзнавчий «Атлас Воронежской области» (1968), що започаткував у подальшому цілу серію атласів цього типу.

З початку 1970-х рр. фабрика розпочала випуск туристичних карт і схематичних планів міст, кількість видань яких щороку збільшувалась. Фабрика № 1 першою серед картографічних підприємств ГУГК СРСР приступила до виготовлення рельєфних карт з використанням термопластики. У 1969 р. виготовлено експериментальний варіант рельєфної фізичної карти «Закарпатская область» масштабу 1:600 000.

Другий етап. Із середини 1970-х рр. відбулись значні зміни у структурі та профілі діяльності підприємства. У зв'язку з будівництвом у Вінниці найбільшої в СРСР Фабрики № 10 ГУГК СРСР (нині це Державне підприємство «Державна картографічна фабрика»), що обумовило потребу у суттєвому

збільшенні обсягів підготовлених до друку карт і атласів, а також у зв'язку з тим, що виробничі корпуси фабрики потрапили у зону відчуження при будівництві Куренівсько-Червоноармійської лінії метрополітену, 26 грудня 1975 р. наказом № 310 ГУГК СРСР Фабрику № 1 було реорганізовано у Науково-редакційне картоукладальне підприємство (НРКП) ГУГК СРСР (з 1989 – Київське НРКП ПКО «Картографія»).

З 1977 р. підприємство спеціалізується виключно на редакційно-карто-укладальних роботах, оформленні карт і підготовці їх до видання. Згідно з рішенням ГУГК СРСР НРКП відповідало за картографічне забезпечення території України, Молдавії і частково Російської Федерації (Краснодарський край, Татарська і Башкирська АРСР, Волгоградська, Воронежська, Куйбишевська, Липецька, Орловська, Пензенська, Саратовська, Тамбовська і Ульяновська області).

Перепрофілювання підприємства, великі завдання щодо кардинального збільшення обсягів картоукладальних робіт потребували відповідного кадрового забезпечення. З другої половини 1970-х рр. НРКП поповнюється випускниками Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка та Київського топографічного технікуму (до 15 молодих фахівців щорічно). Також при підприємстві були організовані курси з підготовки креслярів-картографів. Нарощування картоукладальних потужностей підприємства дало змогу значно збільшити кількість укладених і підготовлених до видання карт і атласів. Загальна кількість картографічних видань у цьому десятилітті порівняно з попереднім зросла від 215 до 780, а в 1980-х рр. – до 963 [4]. Збільшилась кількість таких традиційних видань, як політико-адміністративні та адміністративні карти, навчальні фізичні карти областей з краєзнавчим навантаженням, туристичні карти, плани міст, карти до енциклопедичних видань тощо. Разом з тим, підприємство готує багато картографічних видань науково-довідкового та довідкового типу, започатковує нові види картографічної продукції.

Важливим тематичним напрямом картографічних робіт НРКП у 1980-х рр. було укладання загальногеографічних карт (стінних і складаних). Новим напрямом стало створення загальногеографічних атласів («Атлас Украинской ССР и Молдавской ССР» (1983); «Атлас Прибалтики. Эстонская ССР, Латвийская ССР, Литовская ССР и Калининградская область РСФСР» (1984). Значно виросло число видань туристичних оглядових і маршрутних карт, які в тематиці картоукладальних робіт підприємства займають друге місце після політико-адміністративних і адміністративних. Розроблені в той час НРКП туристичні атласи започаткували новий напрям атласного картографування в СРСР. У другій половині 1980-х рр. побачили світ оригінальні атласи «Крым. Атлас туриста» (1985), «Украинские Карпаты. Атлас туриста» (1987), «Киев. Атлас туриста» (1989), у тому числі англійською, німецькою і французькою мовами та ін.

Великі обсяги картографічних робіт виконані з підготовки до видання шкільно-краєзнавчих атласів, що стало характерною рисою цього етапу діяльності підприємства. За порівняно короткий період часу побачили світ шкільно-краєзнавчі атласи Київської (1980, 1985), Тамбовської (1981), Донецької (1982), Пензенської (1982), Ровенської (1985), Львівської (1989), Івано-Франківської (1990), Закарпатської (1991), Чернігівської (1991) областей. Атласи областей України готували до видання російською та українською мовами. У 1990 р. видано розроблений підприємством «Атлас юного туриста-краєведа Киевской области».

У цей час підприємство готує до друку низку багатоаркушевих карт геологічних, ґрунтів, природних ресурсів на територію СРСР і зарубіжних країн, розроблених всесоюзними науково-дослідними інститутами. У 1984 та 1988 рр. послідовно виходять перший і другий томи академічного „Атласу української мови”, розробленого Інститутом мовознавства ім. О.О. Потебні та Інститутом суспільних наук АН УРСР. Третій том у зв'язку з відсутністю коштів видано лише у 2001 р. НРКП залучається до оформлення та підготовки до видання карт, що готувалися іншими картографічними підприємствами галузі (серії карт «Аномального магнітного поля» і «Севморгео», «Атлас Казахской ССР», «Атлас Узбекской ССР» тощо). У середині 1980-х рр. на замовлення Інституту географії АН СРСР за Міжнародною гідрологічною програмою ЮНЕСКО НРКП розпочало роботи над фундаментальним великоформатним науково-довідковим «Атласом сніжно-ледових ресурсів мира» – найзначнішою роботою, що проводилася на підприємстві до того часу.

У 1988 р. в Київському науково-редакційному картоукладальному підприємстві ВКО «Картографія» були розпочаті редакційні та картоукладальні роботи зі створення нової серії адміністративних карт областей України. Тут слід зазначити, що до другої половини 1980-х рр. всі карти для широкого загалу користувачів у СРСР створювались з обов'язковим використанням як основного картографічного матеріалу так званої карти-основи СРСР масштабу 1:2 500 000 видання 1976 р., що значно зменшувало точність і докладність відображення географічної ситуації на карті. Послаблення режимних вимог до картографічної інформації з другої половини 1980-х рр., яке відбувалося тоді у контексті лібералізації політичної та економічної діяльності в СРСР, давало правові підстави для удосконалення відображення географічних елементів змісту карт. Видана у 1989 р. політико-адміністративна карта Київської області укладена на точній топографічній основі та в нових умовних знаках. Одночасно на досконаліших географічних основах укладаються туристичні карти.

З 1 листопада 1991 р. НРКП стало структурним підрозділом Головного управління геодезії, картографії та кадастру України і починає працювати в умовах незалежної України. Це вносить відповідні корективи в тематику

картоукладальних робіт (видання карт українською мовою, створення навчальних посібників для національної школи тощо). Проте організація діяльності підприємства практично не змінилася – воно готує карти і атласи лише до видання, значна частка робіт виконується за державним замовленням. В умовах економічних негараздів першої половини 1990-х рр., переходу економіки на ринкові механізми управління остаточно руйнується усталений до цього порядок розповсюдження картографічної продукції. Разом із різким скороченням договірних робіт це ставить підприємство у дуже скрутне становище, відбувається звільнення кваліфікованих співробітників, зменшуються обсяги виробництва.

Третій етап. У середині 1990-х рр. перед НВП «Картографія» постає два головні завдання: пристосувати свою діяльність до ринкових умов господарювання і перейти на комп'ютерні технології створення карт.

Перше завдання підприємство вирішує шляхом взяття на себе функції реалізації кінцевої власної картографічної продукції, а не діапозитивів підготовлених до друку карт. Для цього організаційно освоюється процес постановки на тиражування створених карт і атласів, а також забезпечення їх реалізації, що заклало підвалини майбутньої економічної самостійності. Підприємство займається питаннями маркетингу, починає самостійно визначати тематику картографічних робіт і наклади на підготовлені до друку карти і атласи. Створюється відповідна виробнича інфраструктура збуту продукції.

Значно складнішим виявилось завдання освоєння та впровадження нових технологій укладання та підготовки карт до видання. Тут, крім невизначеності у виборі комп'ютерної техніки та програмного забезпечення, суттєвою була економічна складова. Активно впроваджувати комп'ютерні технології підготовки карт до видання підприємство почало в 1997 р. І вже з початку 1998 р. підприємство повністю перейшло на комп'ютерні технології створення картографічних творів. Освоєння комп'ютерних технологій створення карт зумовило проведення технологічної реконструкції основного виробництва. У результаті підприємство зуміло при різкому зменшенні бюджетного фінансування на виконання картографічних робіт налагодити випуск високоякісної картографічної продукції для забезпечення державних і суспільних потреб. В умовах створення в Україні у сфері картовидання конкурентного середовища ДНВП «Картографія» зберегло провідні позиції у більшості напрямів тематичного картографування і вагомо підняло загальний рівень національного картографування.

Створення карт і атласів за комп'ютерними технологіями дало змогу значно підвищити якість видань і збільшити їх асортимент. Якщо 1997 р. було видано 46 найменувань картографічної продукції загальним накладом 1,9 млн. прим., у 2000 р. – 108 найменувань загальним накладом 2,9 млн. прим., то починаючи з 2006 р. підприємство щорічно випускає понад 200 найменувань карт і атласів загальним накладом понад 4,3 млн. прим.

Пріоритетного розвитку набуває видання на засадах самоокупності картографічних творів для широких верств населення.

Наймасовішою продукцією підприємства залишаються навчальні атласи і карти. З метою максимального узгодження змісту атласів і контурних карт з діючими навчальними програмами з географії, починаючи з 1999 р. було розроблено нові атласи з географії для кожного класу. Для картографічного забезпечення викладання всесвітньої історії видано атласи для 6–11 класів разом з комплектами контурних карт. Навчальні атласи щороку оновлюються. Згідно зі шкільними програмами розроблено та видано понад 60 найменувань навчальних стінних карт: фізичні та тематичні карти частин світу, материків і України, карти з всесвітньої історії та історії України, карти для вивчення іноземних мов і астрономії.

Звичними нині стали картографічні видання масового попиту: карти і атласи автомобільних шляхів, плани і атласи міст, туристичні карти і атласи, стінні довідкові карти офісного типу (світу, України, адміністративних областей, великих міст) тощо. Твори автомобільної тематики особливо динамічно розвиваються з межі століть. Створено низку карт і атласів автомобільних шляхів Європи, України та її частин, областей та Криму різних масштабів і форматів. Упродовж 2002–2005 рр. усі регіони України були покриті найдокладнішими обласними картами автомобільних шляхів масштабу 1:250 000. 2008 р. побачив світ «Атлас автомобільних шляхів України» цього ж масштабу. Створення планів і атласів міст стало у середині 1990-х рр. другим за значенням (після навчальної тематики) напрямом діяльності підприємства. Започатковано серії планів «Міста України» (видано близько 90 планів на 60 міст України) і «Обличчя міста» (близько 40 міст), атласи «до кожного будинку» тощо. Побачили світ дванадцять видань атласу «Київ» (1998–2009). Для створення картографічної основи міст підприємство широко використовує сьогодні космічні знімки. Серед видань для широких верств населення зростає частка туристичних карт і атласів. Регулярно видаються оглядові туристичні карти України, Криму, Українських Карпат. Започатковано серії маршрутних туристичних карт масштабів 1:50 000 і 1:75 000 «Карпати» і «Крым». Видано туристичні атласи «Карпати», «Крым», «Київська область».

Характерною рисою національного картографування у 2000-х рр. стало видання атласів України та світу науково-популярного і науково-довідкового типів. Незаперечним лідером цього напрямку тематичного картографування є ДНВП «Картографія». Протягом короткого часу (2003–2006) вийшла у світ низка довідкових атласів України, ініційованих, розроблених та підготовлених до видання підприємством: «Загальногеографічний атлас України» (2004), «Політико-адміністративний атлас України» (2006), «Комплексний атлас України» (2005), «Україна. Промисловість та інвестиційна діяльність: Атлас» (2003). До розроблення авторських оригіналів тематичних карт було залучено багатьох учених і фахівців. Атласи видані в однаковому форматі у твердій оправі і містять комплексну геопросторову інформацію про Україну.

Новим напрямом картографування для України стало створення довідкових атласів світу. У 1999 р. вихід «Атласу світу», що був підготовлений до видання ще за традиційними технологіями, підсумував велику роботу ДНВП «Картографія» з передавання українською мовою географічних назв зарубіжних країн. У 2002 р. цей атлас перевидано за комп'ютерними технологіями. Нове видання цього атласу більшого формату (відповідно збільшено масштаби карт) побачило світ 2004 р. Чудовий дизайн атласу у стилі ретро позиціонує його як подарункове видання. Найбільшу кількість назв географічних об'єктів світу українською мовою містить авторизоване українське видання англomовного «Атласу світу» британського видавництва «Harper Collins Publishers» (2005).

Сучасний стан розвитку картографії характеризується зверненням багатьох дослідників до вивчення історичного процесу картографування території України, свідченням чого стало відновлення серії видань «Пам'ятки картографії України». На початку 2005 р. у рамках цієї серії ДНВП «Картографія» видало альбом «Україна на стародавніх картах. Кінець XV – перша половина XVII ст.», у якому вміщено 83 репродукції стародавніх карт із зображенням українських земель. Репродукція кожної карти доповнена описом українською та англійською мовами.

Визначною подією у розвитку української картографії стало видання на початку 2008 р. «Національного атласу України», в основу концепції, структури та змісту якого покладено результати наукових досліджень Інституту географії НАН України (науковий редактор видання – академік НАНУ Л.Г. Руденко). Фундаментальний картографічний твір, до розроблення якого були залучені десятки наукових інституцій та більше трьох сотень авторів, укладений та підготовлений до видання на належному рівні ДНВП «Картографія». Відповідальна робота над атласом стала великою школою для колективу укладачів, коректорів та редакторів підприємства. Найзначущий за всю історію діяльності підприємства підготовлений до видання твір з усією повнотою показав високий картографічний потенціал колективу підприємства, його вміння укладати та редагувати найскладніші картографічні твори.

Підприємство регулярно представляє здобутки української картографії на численних міжнародних і вітчизняних картографічних та книжкових виставках, наукових конференціях і симпозіумах. Воно активно співпрацює з українськими та міжнародними географічними, картографічними, видавничими, розповсюджувальними та іншими громадськими організаціями. Видання підприємства неодноразово відзначалися нагородами на численних вітчизняних та міжнародних виставках і конкурсах. Гран-прі Форуму видавців у Львові, найпрестижнішої книжкової виставки України, було удостоєне 2005 р. видання «Україна на стародавніх картах. Кінець XV – перша половина XVII ст.» У 2005 це видання Міжнародна картографічна торговельна асоціація (ІМТА) визнала кращим атласом Європи, стінну карту «Україна. Гіпсометрична карта» масштабу 1:500 000 – кращою стінною картою, а ДНВП «Картографія» – кращим видавництвом Європи.

Своею професійною працею колектив підприємства вносить і вноситиме належний вклад у забезпечення української держави та суспільства високоякісною картографічною продукцією.

Рецензент – д-р геогр. наук, проф. В.О. Шевченко

Література:

1. Вісник геодезії та картографії. – 2004. – № 2. – С. 16–59; 74–75.
2. Калащук Ю.Я., Сосса Р.І., Руденко І.С. Державне науково-виробниче підприємство «Картографія»: 1944-2004. Історичний нарис. – К.: ДНВП «Картографія», 2004. – 84с.: іл.
3. Сосса Р.І. Картографічні твори, видані ДНВП «Картографія» (1945–2000 рр.): Бібліограф. покажчик. – К.: ДНВП «Картографія», 2001. – 216 с. – (Сер. «Українська картографія: історія, стан, перспективи»).
4. Сосса Р.І. Картографічні твори, видані ДНВП «Картографія» (1945–2003 рр.): Бібліограф. покажчик. – К.: ДНВП «Картографія», 2004. – 248 с. – (Сер. «Українська картографія: історія, стан, перспективи»).
5. Чарочкін С.І. Науково-виробниче підприємство «Картографія»: 1944–1994 рр. – К.: НВП «Картографія», 1994. – 31 с.

Р.И.Сосса

ВКЛАД ГНПП «КАРТОГРАФИЯ» В РАЗВИТИЕ ТЕМАТИЧЕСКОГО КАРТОГРАФИРОВАНИЯ В УКРАИНЕ

Описана краткая история становления и развития ведущего картоиздательского предприятия Украины – Государственного научно-производственного предприятия «Картография». Освещены основные картографические произведения, разработанные и подготовленные предприятием. Отмечен вклад предприятия в развитие тематического картографирования СССР и Украины, в современное картографическое обеспечение государства и общества.

Ключевые слова: тематическое картографирование, учебные атласы и карты, туристические карты, карты и атласы автомобильных дорог, справочные атласы.

УДК 372.891

С.А. Сухинин

Приднестровский государственный университет имени Т.Г. Шевченко

НОВЫЙ ШКОЛЬНЫЙ УЧЕБНИК ПО РЕГИОНАЛЬНОЙ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ГЕОГРАФИИ В ПРИДНЕСТРОВЬЕ

Статья посвящена представлению нового учебника «Экономическая и социальная география: региональная характеристика мира» для учащихся десятого класса общеобразовательных учебных заведений Приднестровского региона Республики Молдова. В статье дано обоснование необходимости подготовки нового учебника, раскрыты цель его написания, образовательные и воспитательные задачи, охарактеризована информационная база учебника. Автором дан подробный анализ модели учебника, его содержания и методического аппарата, особенности конструирования учебного материала. Статья может быть интересна методистам-географам и специалистам в области региональной социально-экономической географии.